

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет психолого-педагогічний
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мірошник З. М.

Реєстраційний №

«__» _____ 2023 р.

«__» _____ 2023 р.

**СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД У КОНСУЛЬТУВАННІ СІМЕЙ,
ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ В СКЛАДНІЙ ЖИТТЄВІЙСИТУАЦІЇ**

Кваліфікаційна робота з психології

студентки групи ЗПП-19

ступінь вищої освіти бакалавр

спеціальності 053 Психологія

Погонець Тетяни Володимирівни

Керівник

кандидат психологічних наук,

доцент

Шестопалова О.П.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, **Погонець Тетяна Володимирівна** розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно і не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Підпис

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. СИСТЕМНИЙ ТА СТРУКТУРНИЙ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ В СКЛАДНІЙ ЖИТТЄВІЙ СИТУАЦІЇ.....	7
1.1 Аналіз науково-практичних підходів у консультуванні сімей.....	7
1.2 Законодавча база для надання психосоціальних послуг сім'ям в складній життєвій ситуації.....	12
1.3 Умови розвитку психологічного благополуччя у сім'ях, що має травматичний досвід та перебуває в складній життєвій ситуації.....	13
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В РОБОТІ ІЗ СІМ'ЯМИ В СКЛАДНІЙ ЖИТТЄВІЙ СИТУАЦІЇ.....	19
2.1. Опис програми дослідження психологічного благополуччя у сім'ях із складними життєвими ситуаціями.....	19
2.2. Психологічна інтерпретація дослідження сімей, що перебувають в складній життєвій ситуації під час системно-структурного консультування.....	21
2.3. Програма системно-структурного консультування в роботі із сім'ями в складній життєвій ситуації.....	29
Висновки до другого розділу.....	38
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	42
ДОДАТКИ.....	47
Додаток А.....	47
Додаток Б.....	49
Додаток В.....	51
Додаток Г.....	53

ВСТУП

На початку XXI століття сім'я як соціальний інститут в більшості країн зазнає серйозних змін. Окрім того, відбуваються стрімкі політичні, соціально-економічні зміни, що створюють ризики для життєдіяльності сімей. Дані обставини створюють актуальну потребу створення та апробації різних моделей психологічної допомоги сім'ям. Одна з таких можливостей – вивчення потенціалу системної та структурної моделей психологічного консультування сімей в складній життєвій ситуації.

В Україні нині непрості часи, коли сім'ям особливо складно через воєнні дії. Науковці все частіше відмічають негативні тенденції, властиві сім'ям: зростання числа проблемних та кризових сімей, погіршення комунікації між членами родини, сімейно-обумовлений тривожний стан, збільшення показників розлучень та як наслідок цього – зростання питомої ваги неповних сімей у порівнянні з кількістю повних. Разом з тим, актуальною залишається проблематика негативних соціально-психологічних процесів, зокрема відчуження між подружжям, збільшення числа самотніх чоловіків та жінок різного віку.

Сімейно-обумовлений потенціал родини визначається її здатністю діяти раціонально та долати складні життєві проблеми. У зв'язку з цим виокремлюють сім'ї нормально функціонуючі та дисфункціональні. Причини та механізми того процесу, в якому сім'я стає дисфункціональною є предметом розгляду представників системно-структурного підходу в сімейному консультуванні (М. Боуен, С. Мінухін, М. Сельвіні-Палацоллі).

Проблема допомоги дисфункціональним сім'ям висвітлюється у багатьох українських та зарубіжних джерелах, зокрема в роботах Р. Бендлера, Дж. Гриндера, В. В. Г. Панка, Є. М. Потапчука, В. Сатир, І. І. Ткачука, А. Фон Шліппе, Й. Швайцера та інших.

Специфіка українського контексту даної проблематики в тому, що складні життєві ситуації наразі постають перед більшістю сімей. Відтак, необхідно створювати алгоритми ефективного психологічного супроводу сім'ї у складних життєвих ситуаціях, враховуючи національні традиції, систему цінностей сучасних українських сімей.

Все вищесказане визначило вибір теми дослідження: “Системно-структурний підхід у консультуванні сімей, що перебувають у складній життєвій ситуації”

Об'єкт дослідження – психологічний потенціал сімей в складних життєвих ситуаціях.

Предмет дослідження – особливості системно-структурного консультування сім'ї в складній життєвій ситуації.

Мета – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психотерапевтичні можливості системно-структурного консультування сімей у складній життєвій ситуації. Відповідно до об'єкту, предмету та поставленої мети було сформульовано такі завдання дослідження:

1. Здійснити науково-теоретичний аналіз проблеми особливостей використання моделі системно-структурного підходу консультування сім'ї у складній життєвій ситуації.

2. Емпірично дослідити та психологічні особливості сім'ї в складній життєвій ситуації при проведенні психологічного консультування.

3. Розробити та провести апробацію індивідуально-психологічної програми системно-структурного консультування сім'ї в складній життєвій ситуації, виявити її ефективність.

У дослідженні використовувалися такі методи:

- теоретичні: синтез, аналіз, систематизація, узагальнення теоретичного й емпіричного матеріалу;

- емпіричні: спостереження, консультативна бесіда, спостереження під час консультування та структурна діагностика сім'ї, проєктивний метод та метод тесту

. Методики «Кінетичний малюнок сім'ї», опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» Е. Ейдемілера, В. Юстицкіса, процесуальна методика виявлення структурних характеристик сім'ї.

Методи практичної психології - алгоритм та методи системно-структурної моделі консультування.

База емпіричного дослідження Криворізька гімназія №46 Криворізької міської ради та психологічний центр «Ресурс».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що емпірично досліджено та проаналізовано особливості використання моделі системно-структурного підходу у консультуванні сімей зі складними життєвими ситуаціями; розроблено та впроваджено індивідуально-психологічну програму з урахуванням виявлених індивідуальних особливостей сімей.

Достовірність результатів дослідження забезпечена використанням надійних й валідних методик, застосуванням методів математичної обробки результатів.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 42 найменувань, із них 6 англійською мовою, додатків. Основний зміст роботи викладено на 42 сторінках комп'ютерного набору. Робота містить 4 таблиці, 3 рисунка. Повний обсяг роботи становить 61 сторінок, з них – 15 сторінок – додатки.

РОЗДІЛ I. СИСТЕМНИЙ ТА СТРУКТУРНИЙ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ В СКЛАДНІЙ ЖИТТЄВІЙ СИТУАЦІЇ

1.1 Аналіз науково-практичні підходів у консультуванні сімей

Аналіз наукових напрацювань дає змогу визначити мету і завдання сімейного консультування. Показано, що, попри відмінності наукових парадигм, думки дослідників збігаються, визначаючи за мету сімейного консультування актуалізацію ресурсів сім'ї для вирішення основних її проблем. Сімейне консультування розв'язує багато проблем, але для їх узагальнення обов'язково треба визначити причини порушень сімейних стосунків, діагностувати наявну ситуацію в сім'ї [26]. Сімейне консультування передбачає допомогу членам родини не тільки в усвідомленні реальних проблем сім'ї, але також у спрямованості на спільний пошук шляхів розв'язання основної проблеми сім'ї або зміна ставлення до неї [17].

Наукові дослідження вказують на цілковиту необхідність надавати сім'ям в складній життєвій ситуації якісної та системної роботи від сімейного консультанта. На думку польського психолога Є. Мелібруді, завдання такої допомоги – активізація внутрішніх ресурсів члена сім'ї, якій допомагають [42].

У відповідності із орієнтованістю допомоги та її характером виділяють декілька моделей допомоги сім'ям: педагогічна, діагностична, соціальна, медична та власно психологічна модель допомоги. Зокрема, консультативна допомога в рамках діагностичної моделі дозволяє допомогти клієнту усвідомити глибину проблеми, але подальша доля клієнта випадає з поля діяльності консультанта [5]. Специфіка системного підходу в тому, що у сімейному консультуванні бере участь нуклеарна або ж розширена сім'я. Даний вид психологічної допомоги використовується в тому випадку, коли проблеми є проявом дисфункціональності системи в цілому.

В історії системного та структурного підходів найбільш значущими для подій для розвитку сімейного консультування стало таке: переорієнтація в середині ХХ століття психоаналізу на роботу з сім'єю у формі спільної подружньої терапії; початок розробки системного підходу М. Аккерманом; створення Дж. Боулбі теорії прихильності; поширення біхевіоральних методів діагностики і терапії на роботу з родиною; створення спільної сімейної психотерапії за методами В. Сатір [1,38, 40-41].

Згідно класифікації цілей сімейного консультування в публікаціях українських науковців В.М. Поліщук, Р. П. Федоренко, М. І. Мушкевич вони можуть бути визначеними по різному. Розвивальні цілі пов'язані з ростом ресурсів сім'ї, а результатом психологічної роботи стає ріст компетентності сім'ї у вирішенні криз та інших життєвих викликів. Структурний підхід передбачають зміну на краще рольової структури сім'ї, підвищення задоволеності шлюбом, сімейної комунікації. Профілактичні цілі пов'язані із зростання стійкості сім'ї до стресів, адаптивні – з успішним вирішенням конфліктів [28-29]. Отже, можна стверджувати множинність засад системно-структурного підходу до сімейного консультування.

Системно-структурний підхід у консультування розглядається як особливий вид соціальної та міжособистісної взаємодії який спрямований на надання психологічної допомоги сім'ям, що знаходяться в складній життєвій ситуації. При цій моделі консультування у фокусі уваги опиняються особливості рольової структури сім'ї та її перебудова, закономірності функціонування родини як єдиної системи. Працюючи з сім'єю психолог виконує ряд функцій.

Через підтримувальну функцію консультант забезпечує родині ту роль, присутня у викривленій формі в реальних сімейних стосунках. Через посередницьку функцію психолог сприяє відновленню порушених зв'язків сім'ї із зовнішнім світом та її членів між собою. Відтак, методологія системно-структурного консультування в якості загальних ідей психологічного

втручання використовує емоційну підтримку, прийняття, розуміння, затвердження сімейних цінностей даної родини [28-29].

За думкою Орбан-Лембрик Л.Е у ході роботи з сім'єю, консультант виступає в ролі батьківської фігури, надаючи емоційну підтримку для захисту найбільш слабкого на даний момент члена сім'ї від тиску сильнішого, зводячи нанівець деструктивне суперництво. Так консультант своєю поведінкою та відношенням пропонує родині елементи емоційних образів «Я», яких не вистачало даній сім'ї [18].

Засновником структурної моделі консультування був Сальвадор Мінухін, відомий американський психотерапевт. Цілі психологічної допомоги сім'ї в межах структурної моделі у відтворенні більш ефективної сімейної структури і ієрархії. Задля вирішення цього завдання необхідно збудувати більш ефективну ієрархічну структуру сім'ї, в якій батьки є авторитетом для дітей та таку батьківську коаліцію, в якій батьки підтримують один одного при пред'явленні вимог дітям [41].

Важливим завдання є психологічна підтримка подружнього холону (підсистеми подружжя), особливо в кризових умовах. Акцент в психологічному консультуванні має бути зроблений на виявленні основних й прихованих правил та налагодженні комунікація за оновленими правилами.

S. Minuchin, разом із співавторами - Montalvo, B. G. Guerney, Jr., B. L. Rosman в роботі «Сім'ї нетрів» виразно описав сім'ї в складних життєвих ситуаціях, зокрема представлений аналіз психологічної атмосфери в найбільш проблемних родин м. Нью-Йорк. Саме з ними працював С. Мінухін. Він описав сутність конфліктної взаємодії в таких родин, де при розмові дорослих може бути обговорення кілька актуальних проблем, але не прийнято жодного рішення. Члени родини відповідають не в річище того, що сказав співрозмовник, поступово діалог переходить у монолог однієї людини, а «переможений» ображено замовкає. С. Мінухін багато зробив для того, що допомогти таким сім'ям зберігати підсистему подружжя, надати батькові можливості для завоювання справжнього авторитету. Модель сімейної

терапії, за задумом автора, була частиною соціально-орієнтованої програми боротьби із бідністю [41].

Психологічне консультування в межах системного підходу засновано на ідеї про те, що зміни навіть одного члена сім'ї призводять до змін усієї системи внутрісімейних стосунків. Фундатором системного підходу є Мюррей Боуен. Він створив модель консультування, в якій представлені вісім концепцій. Зокрема, в аспекті нашої проблематики це концепція про функціональні та дисфункціональні коаліції всередині сім'ї [1, 38].

Дисфункціональними вони стають, коли один з батьків об'єднується з дітьми проти іншого батька або бабуся знаходиться у мовчазній змові з онуками, самотійно приймаючи виховні рішення. Робота з парою спрямована на оптимізацію взаємодії між шлюбними партнерами, які поодиноці можуть бути спокійними людьми, а разом створюють пару, що безперервно сперечається [38].

Консультант повинен мати досить широку теоретичну базу в галузі сімейної терапії, яка дозволить йому розібратися у внутрісімейних стосунках, пояснити поведінку і стосунки членів сім'ї з різних позицій, що забезпечить відображення реальних, а не суб'єктивних уявлень. У цьому аспекті значний інтерес мають роботи В. Сатир, С. Мінухіна, М. Боуена, М. Керра, Б. Монтальво, в яких сім'я виступає як єдиний організм, який бореться за виживання, змінюється, передає свої традиції з покоління в покоління, а отже, забезпечує особистісне зростання подружжя і соціалізацію дітей [1].

Системно-структурна модель консультування сім'ї дає консультанту певну стратегію в розумінні, яка пояснює, що відбувається і що може далі відбуватися в дисфункційній сім'ї, пропонує зрозумілі ідеї, як організувати процес сімейного консультування. У цій моделі сім'я трактується як неперервний експеримент, у якому члени родини балансують на закритості і відкритості до змін. Сім'я напевне помилятиметься й через помилки виникатимуть конфлікти. Якщо вони будуть подолані, то таким чином — сім'я розвиватиметься.

При аналізі сім'ї як цілісної системи враховують її характеристики: структура сім'ї, розподіл ролей, верховенства і влади, межі сім'ї, правила комунікації. Серед важливих прийомів системного підходу - відслідковування повторювальних патернів як причин сімейних труднощів та їх реорганізація в сімейній системі [23].

Використання ідеї міжпоколінної передачі М. Боуена в тому, що одиницею аналізу виступає цілісна система, в якій відносини між подружжям будуються відповідно до сімейних традицій батьківської сім'ї і засвоєними в дитинстві моделями взаємодії [28, 38].

Свій підхід до моделі системного підходу представлений у роботах Вірджинії Сатир. [1] Психологічно благополучні сім'ї В. Сатир називає зрілими, ним притаманні висока самооцінка, безпосередня і чесна комунікація, гнучкі і гуманні правила поведінки. За думкою авторки, проблемна сім'я, завжди характеризується низькою самооцінкою, заплутаними, ригідними правилами, які обмежують поведінку в сім'ї. За думкою В. Сатир, еволюція закритої дисфункціональної сім'ї є досить типовим процесом. Дослідниця описує цей процес так: шлюб беруть люди з низькою самооцінкою, тому вони не можуть знати, що можуть дати один одному, але сподіваються щось отримати навзаєм. Через низьку самооцінку вони не здатні висловити свої емоційні потреби. Незадоволені потреби подружжя оцінює як неповноту почуття кохання. Відтак, людина, яка низько себе оцінює, думає, що вона не заслуговує на кохання, і, не отримавши виявів цього почуття, ще раз переконується в своїй меншовартості [1].

1.2 Законодавча база для надання психосоціальних послуг сім'ям в складній життєвій ситуації

Важливим соціальним завданням сімейного консультування є консультування сім'ї у складній життєвій ситуації. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», складними визначені такі життєві обставини, що «порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно» [8]. За визначенням вказаного Закону, сім'я в складних життєвих умовах втрачає свої виховні можливості через умови, що порушують нормальну життєдіяльність сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати самотійно. До умов, що спричиняють такі ситуації відносять безробіття, відсутність житла, необхідності лікування членів родини. Окремо зазначені психологічні проблеми через несприятливий сімейний клімат, зокрема факти різного виду насильства в родині, бездоглядності дитини тощо. В такій роботі поєднуються соціальні та психологічні послуги, зокрема, у процес консультування залучені соціальні працівники та психологи закладів освіти різного рівню, а також спеціалісти кризових служб, які безпосередньо працюють з сім'єю [8].

Відносно новим напрямом консультативної роботи, який реалізовує просвітницьку функцію, стало консультування за допомогою ЗМІ, яке йде через такі форми як тематичні форуми, сайти в мережі Інтернет кризові чати. Позитивний бік такого консультування в тому, що воно адресоване широкому колу клієнтів, не вимагає самотійного звертання до фахівця, а недоліком стає втрата індивідуального підходу до кожного випадку [8].

Проблемним надання психологічної допомоги сім'ям у складній життєвій ситуації є їх слабка поінформованість про можливості користування такою допомогою. Також спостерігається рівень недовіри до психологів та соціальних працівників. На нашу думку, важливим аспектом покращення ситуації є введення в плани роботи шкіл та ВИШів факультативних курсів, тренінгових програм тематичного спрямування, зокрема групи психологічної

підтримки для сімей переселенців, програми для сімей, які втратили когось із своїх членів.

1.3 Умови розвитку психологічного благополуччя у сім'ях, що має травматичний досвід та перебуває в складній життєвій ситуації

В дослідженнях К. Герберт, І. Музиченко, Р. Мороз, І.Ткачук описані типові та індивідуальні на травматичний досвід [5, 16-17]. Індивідуальна реакція обумовлена важкістю травми, її несподіваністю, а також наскільки людина здатна осмислити те, що відбулося, а також тим, чи надається людині соціальна підтримка. Багато що залежить від вікових параметрів на момент травматизації, негативного попереднього досвіду, наявності психічних розладів. Можливість окремих людей та сім'ї в цілому залежить від інтелекту та матеріальної готовності до подолання труднощів членів родини [17].

Зауважимо, що більш важкі наслідки психотравмування відчують члени тих сімей, які мали у минулому проблеми у взаємовідносинах між батьками і дітьми, емоційні труднощі, не вміли долати життєві труднощі. Індивідуальні характеристики людей можуть зумовлювати більшу чутливість до стресових подій та, зрештою, травмованість людини.

Найчастіше травмованість виявляється в процесі роботи над зовсім іншим запитом. У консультуванні зустріч розпочинається зі скарги. Не завжди скарга і запит можуть суттєво відрізнятись. Українська психологиня С.В. Васьківська підкреслює, що запит передбачає сформульований результат консультативної роботи, що організовує та направляє комунікацію. Він повинен містити позитивне формулювання та залежати від власних можливостей людини описувати те, що станеться в результаті сумісної роботи, які наслідки будуть для клієнта та оточуючих його людей, знає як втілити в життя отриманий результат і відповідно активно діє [3].

Ступінь травмування дорослих та дітей може бути різна. Емпіричні дослідження внутрішньо переміщених осіб в роботах В. Панка, З. Гаркавенко,

О. Карагодіна, А. Шапошнікової показують, що для дитини чи підлітка причинами сильного стресу можуть бути розлука з друзями, переживанням родиною фінансових труднощів внаслідок безробіття батьків, зміна житла при переїзді сім'ї на інше місце, розділення сім'ї тощо. Саме такі чинники можуть призводити до виникнення тривожних розладів [20]. На основі концепції прихильності Дж. Боулбі, тривога як сильне переживання виникає в результаті загрози або реальної розлуки з близькими дорослими [25].

Терміновий переїзд внаслідок початку воєнних дій в рідному місті, втрата впевненості у завтрашньому дні, руйнування всього того, що для членів сім'ї важливо приводить до когнітивних порушень, при яких людина втрачає «грунт під ногами», вважає, що у світі постійними є тільки неочікуванізміни. Одним з проявів такого стресу є порушення харчової поведінки –переїдання чи експерименти з дієтами як засіб запобігти глибоких страхів [20].

Спостереження за переселенцями показують, що переїзд у більш безпечне місце не створює умов для подолання дестресу, оскільки прослуховування чи переглядання повідомлень про воєнні події в інших містах може викликати інтенсивну емоційну реакцію. Зростає занепокоєння внаслідок розлуки з іншими членами сім'ї. Відбувається повторне переживання травмуючої події через нав'язливі думки, може з'явитись страх темряви; неухважність, зниження шкільної успішності [**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**].

Як результат невдалої адаптації до нових умов появляється синдром «уникнення», страх бути на самоті, тривога в будь-який час доби, очікування загрози. Так, опитування психологів виявляє синдрому «п'ятої години» - коли діти прокидаються незадовго до часу, коли відбулася травматична подія, не можуть заснути. Діти бояться повторення нападу, продовжують спати, приготувавши верхній одяг [17].

Психотерапевтичним потенціалом для таких сімей є укріплення подружнього та батьківського холонів, профілактика розпаду сім'ї, навіть за умови тимчасової розлуки.

Системно-структурне консультування сімей в складній життєвій ситуації спрямоване на вирішення низки завдань. Це підвищення батьківської компетентності через сумісне консультування дітей та дорослих, під час яких вони усвідомлюють причини появи страхів, розлади сну та настрою, розсіяності, спалахів агресії, недовіри до людей із найближчого оточення та навчаються знаходити шляхи подолання цих проявів. Отже, консультування таких сімей спрямоване на нормалізацію їх психоемоційного стану, подолання наслідків травмуючих подій.

Як зазначає З. Г. Кісарчук, особливої уваги потребують сім'ї, батьки в яких знаходяться в зоні воєнних дій. В цьому аспекті робота консультанта може бути спрямована на психологічну підтримку дружини військового. Особливе питання робота з тими дорослими, які повернулися із зони бойових дій внаслідок поранення. Якщо члена родини звільнено з військової служби, то постає питання його ресоціалізації та психологічного повернення в мирне життя [25,27].

За поглядами українських вчених С. Васьківської, В. Панка, І. Ткачука, для сім'ї в складних життєвих обставинах, головним фокусом консультування є пошук та оцінка реальних способів та шляхів вирішення проблемної ситуації. Важливо на даному етапі враховувати ресурси сім'ї, її цінності, досвід, готовність до активних дій. Право вибору бажаного результату консультування залишається за сім'єю як єдиною системою, однак зміни починаються на рівні таких підсистем як батьківська, подружня. Способи розв'язання проблеми мають апробуватись членами сім'ї самостійно або за допомогою психолога, який застосовує типові прийоми системного підходу: циркулярне інтерв'ю, вивчення історії родини з допомогою різних методик, в тому числі проєктивного характеру. Якщо виникають складності вибору, то може бути застосований досвід інших людей, які пережили подібну ситуацію.

По завершенні роботи із альтернативами, необхідно обговорити із членами родини, як вони бачать вони новий варіант поведінки і чи здатний кожен із них цей варіант застосувати. Перехід до дій – це етап узагальнення всіх міркувань, перевірка правильності рішень. Психолог допомагає подружжю корегувати впровадження дій у разі потреби. Якщо мова йде про корекцію звичок, то слід обговорити з клієнтами стратегію недопущення рецидивів адиктивної поведінки чи емоційних порушень, а також плани на майбутнє [3, 12].

Психологу потрібно перевірити, чи прийняли члени сім'ї відповідальність за результат консультування. Так, для батьківського холону основним «сухим залишком» усвідомлення під час консультування є розуміння батьками необхідності самостійного змінювання власних виховних позицій, що змінює емоційне самопочуття дитини. На етапі рефлексії психолог збирає інформацію щодо думок, почуттів за результатами проведення консультації, чи була робота для них корисною, результативною, чим, чи отримали вони необхідну підтримку [12].

За поглядами С. Васьківської, визначним моментом консультування є спілкування фахівця із сім'єю реалізується через встановлення терапевтичного зв'язку, пошук шляхів вирішення складних життєвих та внутрішньо особистісних проблем [3].

У системно-структурній моделі консультування в фокусі уваги зосереджуються задачі розвитку сім'ї, особливості її рольової структури і закономірності функціонування. Консультант створює умови для організації орієнтування клієнта в проблемній ситуації, аналіз ситуації, планування варіантів можливих рішень. Відповідальність за прийняття рішення та його реалізацію клієнт має взяти на себе, що сприяє його особистісному розвитку, життєстійкості його сім'ї [1, 23-24].

Висновки до розділу 1

В основі сімейного консультування розв'язання багатьох проблем, але для їх узагальнення обов'язково треба визначити причини порушень сімейних стосунків, діагностувати наявну ситуацію в сім'ї.

Сімейне консультування вміщує допомогу членам родини в усвідомленні реальних проблем сім'ї, із спрямованістю на спільний пошук шляхів розв'язання основної проблеми сім'ї або зміни ставлення до неї. Сім'я в складній життєвій ситуації потребує якісної та системної роботи консультанта. Завдання такої допомоги – активізація внутрішніх ресурсів сімей

Консультант повинен мати досить широку теоретичну базу в галузі психотерапії, яка дозволить йому розібратися у внутрісімейних стосунках, пояснити поведінку і стосунки членів сім'ї з різних позицій, що забезпечить відображення реальних, а не суб'єктивних уявлень. В першому розділі проведений аналіз сутності системно-структурної моделі консультування сімей на основі робіт В. Сатир, С. Мінухіна, М. Боуена, М. Керра, Б. Монтальво, де сім'я виступає як єдиний організм, який бореться за виживання, змінюється, передає свої традиції з покоління в покоління, а отже, забезпечує особистісне зростання подружжя і соціалізацію дітей. Структурна модель сім'ї дає консультанту певну стратегію, яка пояснює, що відбувається і що може далі відбуватися в дисфункціональній сім'ї.

Системно-структурне консультування сімей в складній життєвій ситуації спрямоване на вирішення низки завдань. Представлений аналіз публікацій С. Васьківської, В.Панка, І. Ткачука, для сім'ї в складних життєвих обставинах на тему формування мети, опису етапів консультаційного процесу. Зазначено, що головним фокусом консультування є пошук та оцінка реальних способів та шляхів вирішення проблемної ситуації. Важливо на даному етапі враховувати ресурси сім'ї, її цінності, досвід, готовність до активних дій. Це підвищення батьківської компетентності через сумісне консультування дітей

та дорослих, під час яких вони усвідомлюють причини емоційних порушень членів родини та навчаються знаходити шляхи подолання цих проявів. Отже, консультування таких сімей спрямоване на нормалізацію їх психоемоційного стану, подолання наслідків травмуючих подій. Особливої уваги психологічного консультанта потребують сім'ї, батьки в яких знаходяться в зоні воєнних дій. Робота консультанта може бути спрямована на психологічну підтримку дружини військового та його членів родини.

У параграфі 1.3 проведений аналіз сутності поняття –«складна життєва ситуація» на прикладі наслідків травмування сімей, що змушені були евакуюватись та є внутрішньо переміщеними особами. Відмічені такі синдроми як «уникнення» та «повторне травмування» через згадування.

РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В РОБОТІ ІЗ СІМ'ЯМИ В СКЛАДНІЙ ЖИТТЄВІЙ СИТУАЦІЇ

2.1. Опис програми дослідження психологічного благополуччя у сім'ях із складними життєвими ситуаціями

У практичній психології існує достатньо різноманітних методик для дослідження клімату сімей у складній життєвій ситуації. Принципи, до яких варто схилитися дослідникам сімей – комплексність, системність та об'єктивність вивчення сім'ї як групи в складній життєвій ситуації та принцип врахування найближчого соціального оточення. Вікова вибірка проведеного дослідження: від 3-х років до 65. Кількість учасників дослідження: 25. Відповідно дорослі -15 осіб, діти від 3-х річного віку до 10 – річного віку – 10 осіб (див. додаток Г). Загальний час першої діагностичної консультації – 2 години. Кожній сім'ї надавалися спеціальні допоміжні матеріали, було проведено й попереднє ознайомлення з методикою всіх учасників.

Методика «Кінетичний малюнок сім'ї»

Надає можливість клієнтам по-своєму відображати та інтерпретувати зовнішню та внутрішню реальність, методика в першу чергу направлена на виявлення особливостей внутрішніх сімейних проблем, емоційних стосунків [15]. Зміст методики графічний та проєктивний (Додаток А). При дослідженні можливо отримати інформаційні дані з особливостями сімейних взаємовідносин. Учасники, які можуть приймати участь в обраній методиці мають вік від 3-х років, що дозволяє використовувати її для дітей і дорослих. Увага звертається на певні критерії:

1. Послідовність членів сім'ї на зображенні,
2. Розташування у просторі зображених членів сім'ї,

3. Склад сім'ї на малюнку й в реальному стані,
4. Графічні відповідності та відмінності у розмірах чи в деталях.

Діагностична бесіда на виявлення структури сім'ї та спостереження під час консультування

Згідно схеми структурної діагностики [1,41] визначаємо склад та тип ієрархії в сім'ї за допомогою таких питань: «Хто у вас в родині головний? Хто приймає рішення? Які сфери життя є головними для кожного члена сім'ї?». Лідер в сім'ї проявляється в активності під час першої зустрічі, така особа схильна до монологу в спілкуванні, відповідає від імені родини. Важливо виявити, що наразі стабілізує сім'ю, навколо чого вона згуртовується.

Коли на прийомі присутня вся сім'я неабияке діагностичне значення має те, як вони сядуть, яка відстань буде між окремими її членами. Таке розсаджування виявляє підгрупи (коаліції) в середині сім'ї.

Для фіксації означених структурних характеристик використовуємо протоколювання зустрічі, особливо першої. Важливу роль грає виявлення ступеня згуртованості в родині, а також протилежних процесів - створення дисфункціональних коаліцій, конфліктів між ними. Під структурою розуміють виявлення явних та прихованих правил, за якими фактично живе дана сім'я.

Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) за Е.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицкис. Членам сім'ї пропонується кожному окремо самостійно заповнити опитувальник. Виконують дорослі та діти старше 16 років. Учасники мають охарактеризувати своє самопочуття в сім'ї (Додаток Б). У опитувальнику немає "правильних" чи "неправильних" тверджень. Відповідати мають так, як відчують.

2.2. Психологічна інтерпретація дослідження сімей, що перебувають в складній життєвій ситуації під час системно-структурного консультування

Методика «Кінетичний Малюнок сім'ї»

Поки дитина малює, проводили спостереження, відзначаючи порядок появи персонажів малюнка. На більшості представлених малюнків зберігалася тенденція до відокремлення дитини від дорослих членів сімей. Лише троє з 8 дітей намалювали всіх членів сім'ї (внаслідок загибелі члена сім'ї).

Другий параметр - порядок заповнення вільного простору. Спільним між малюнками дітей – мале заповнення простору та фону. Вся увага приділялася найбільше батькам та сиблінгам. Час початку й закінчення роботи швидко плинув, тому діти часто запитували, чи зображати бабусь, дідусів та інших членів родичів. Серед важливих характеристик фіксувалось виникнення труднощів при зображенні у формі виникнення паузи, уповільнення користування гумкою. У менших дітей за віком не відразу виходило щось намалювати, тому вони використовували гумку та паузи у зображеннях частіше, ніж інші діти. Ми фіксували час, витрачений на виконання окремих персонажів. Потрібно відмітити, що деякі з учасників намалювали й втрачених сім'ями рідних. Надалі вони говорили, пам'ятають про них та вважають, що ті залишаються із сім'ями в їх пам'яті.

Малюнок виконували простим олівцем, проте дозволялось використати кольорові олівці. Серед кольорової гами малюнків дітей переважали темні кольори або ж сірі. Декілька зображень мали переважно зелені та світло зелені відтінки. Для методики використана система кількісної оцінки ознак малюнка на основі п'яти симптомкомплексів. Серед них 1) сприятлива сімейна ситуація; 2) тривожність; 3) конфліктність в сім'ї; 4) почуття неповноцінності; 5) ворожість в сімейній ситуації (додаток Г)

Таблиця 2.1

Аналіз характеристик малюнку сім'ї (вибірка - діти)

Номер малюнку	Кількість осіб на малюнку	Реальний склад родини	сприятлива сімейна ситуація	тривожність	конфліктність в сім'ї	почуття неповноцінності	ворожість в сімейній ситуації
Мал.1 К.А.С. та К.С.С.	4	4	+	-	-	-	-
Мал.2 О.В.М.	4	5	-	+	-	-	-
Мал.3 О.І.М.	5	5	-	+	-	-	-
Мал.4 Ш.М.Д.	3	3	-	+	-	-	-
Мал.5 М.А.В.	3	2	-	-	+	+	+
Мал.6 Т.І.В.	6	5	+	+	+	+	-
Мал.7 Т.Д.В.	6	5	-	+	+	+	-
Мал.8 Т.Я.В.	6	6	+	+	+	+	-
	Частково розходження		3	6	4	4	1

Аналіз малюнків показує, що проявляються симптомокомплекс тривожності та конфліктності. Бесіда з дітьми після малювання виявляє тривогу за життя та здоров'я членів родини. Ризики розуміють всі діти. Також діти говорять про те, що вони сумують по тим родичам, які залишилися в іншому місці, в тому числі на окупованих територіях. Відзначається підвищення конфліктності та непорозумінь в обраних сім'ях. Про конфлікти діти прямо не говорять, проте показники симптомокомплексу конфліктності присутні. Відчуття неповноцінності теж відмічається у дітей, як відгук на значне порушення сприйняття соціального кола в найближчий час.

Таблиця 2.2

Аналіз характеристик малюнку сім'ї (вибірка -дорослі члени сім'ї)

Номер малюнку	Кількість осіб на малюнку	Реальний склад родини	сприятлива сімейна ситуація	тривожність	конфліктність в сім'ї	почуття неповноцінності	ворожість в сімейній ситуації
Мал.1 К.С.Г.	4	4	-	+	-	-	+
Мал.2 К.М.М.	4	4	-	+	-	-	+
Мал.3 О.Т.І.	4	5	-	+	+	+	+
Мал.4 О.М.М.	4	5	-	+	+	+	-
Мал.5 О.Т.Б.	4	5	-	+	-	+	-
Мал.6 Ш.Д.В.	3	3	-	+	+	+	-
Мал.7 Ш.Г.І.	3	3	+	+	-	-	-
Мал.8 К.В.Ю.	2	2	-	+	+	+	+
Мал.9 К.К.А.	2	2	-	+	-	+	+
Мал.10 М.В.О.	3	3	-	+	-	+	-
Мал.11 М.І.А.	3	3	-	+	+	+	-
Мал.12 Т.В.В.	6	6	-	+	+	+	+
Мал.13 Т.В.П.	6	6	-	-	+	-	-

Продовження таблиці 2.2.							
Мал.14 Т.М.П.	6	6	-	+	+	-	-
Мал.15 С.Л.М.	2	2	-	+	-	-	-
Кількість ознак			1	14	8	9	6

У рисунках дорослих розходжень у кількості намальованих фігур та фактичного складу родини немає. У малюнках переважає симптомокомплекс тривожності, друге рейтингове місце займає комплекси, що свідчать про конфліктність в сім'ї та почуття неповноцінності. Менше всього представлений симптомокомплекс ворожості.

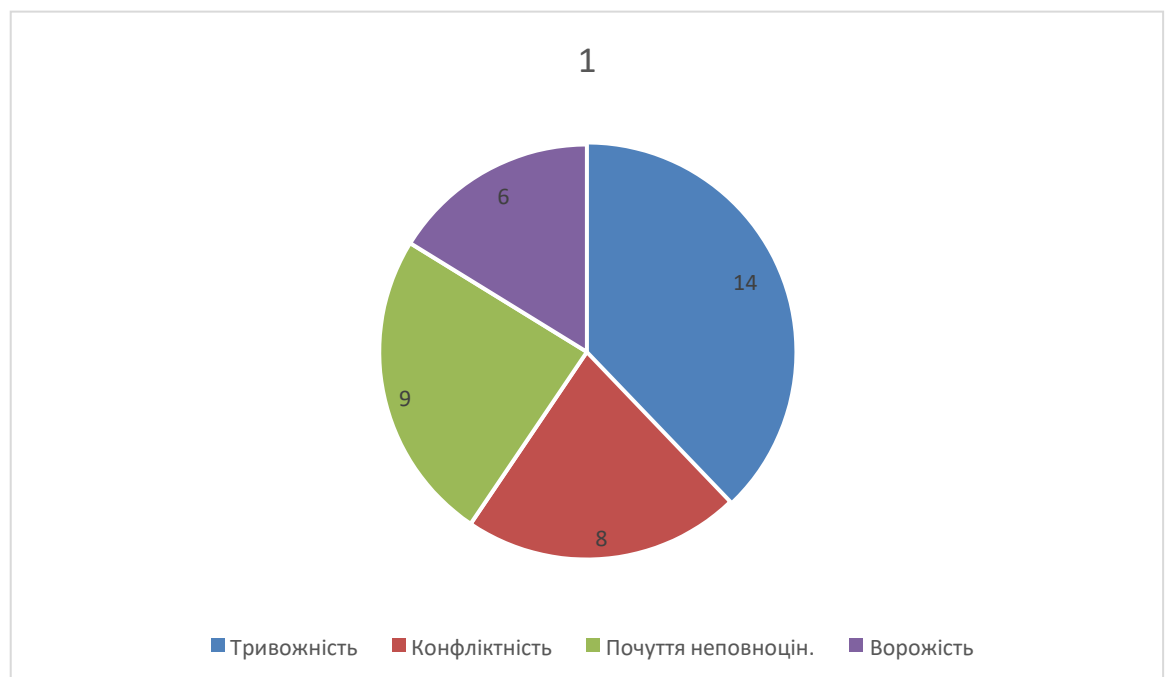

Рис. Симптомокомплекси кінетичного малюнку, виявлені у дорослих членів сім'ї

Отже, серед тенденцій відмічаємо відокремлення та порушення соціальних контактів у внутрішньому середовищі родини. Відмітимо, що діти і дорослі родини майже однаково усвідомлюють ситуацію складних взаємовідношень та суть конфліктних ситуацій.

Процесуальна структурна діагностики відбувалась під час первинної консультації. Для узагальнення отриманих даних нами виокремлені такі критерії, що протоколювались під час зустрічі. Серед них виявлення типу сім'ї за такими ознаками: повна/ неповна; традиційна/егалітарна. Підсумок за виявленням правил сім'ї та сімейної ієрархії стає висновок відносно функціональності/ дисфункціональності родини.

Таблиця 2.3

Аналіз результатів діагностичної бесіди на виявлення структури сім'ї та спостереження під час консультування

	Тип сім'ї			згуртованість	Тип розсаджування на консультації		Поведінка під час консультування	Сімейні втраги	
	Повна/ неповна	Традиційна/егалітарні	Функціональні/дисфункціональні	В оцінці сім'ї від 1 до 10	Батьки та діти поряд	В розсаджуванні помітні міжпоколінні коаліції	Помітна спільна діяльність під час обговорення, пошук вирішення складних ситуацій	Члени сім'ї відчужені чи ворожі один одному	Смерть, пропав без вісті. Знаходиться на окупованій території
Сім'я К.	повна	традиційна	дисфункціональна	8	+	+	+	-	-
Сім'я О.	повна	традиційна	функціональна	7	+	+	+	-	+

Продовження таблиці 2.3									
Сім'я Ш.	повна	традиційна	функціональна	7	+	+	+	-	+
Сім'я К.	повна	егалітарна	дисфункціональна	4	-	-	-	+	-
Сім'я М.	повна	егалітарна	функціональна	7	+	+	+	-	-
Сім'я Т.	повна	традиційна	дисфункціональна	7	+	+	+	-	-
Сім'я С.	неповна	традиційна	дисфункціональна	5	-	-	-	+	+

Важливе значення в структурній діагностиці сім'ї є поведінкові показники під час прийому. Серед них - тип розсаджування людей на консультації (поряд, відокремлення). Під час обговорення, особливо складних життєвих ситуації чи проведення типових для системного консультування прийомів - «Сімейна скульптура», «Рольова карткова гра» проявляються ознаки співпраці, пошуку рішення або ознаки відчуження чи ворожості. Узагальнені дані за структурною діагностикою представлені в таблиці 2.3

Результати за опитувальником «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ). Учасників 15 (діти до 16 років не брали участь в обраному опитуванні). Опис методики наведений в додатку

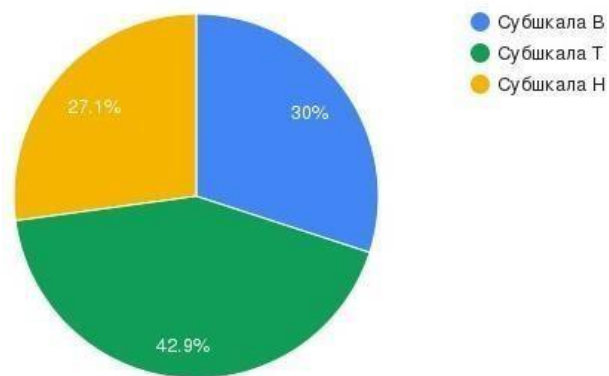

Рис. 2.1. Відносні показники високих значень шкал опитувальника «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) Е.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицкис щодо відсотку загальної кількості учасників дослідження.

Результати: більшість учасників опитування відчувають підвищену тривогу відносно складних життєвих ситуацій, у яких не мають відчуття повного захисту чи впевненості щодо надання захисту власним дітям чи рідним. Третина клієнтів (30%) переживають власну провини як результат неможливості знаходження правильного виходу із складних життєвих ситуацій, на момент опитування. Шкала Н містить показники підвищеної напруженості у кожного учасника, зокрема 27.1% від загальної кількості опитуваних констатує у сприйманні власної сім'ї саме напруження (Рис. 2.1.). На момент опитування за методикою «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) серед типових станів майже 43% клієнтів демонструють сімейно-обумовлену тривожність, тобто в наших умовах це переживання тривоги за збереження життя рідних та стан сім'ї в умовах воєнних дій в Україні.

Дані сімей за показниками методики «Аналіз сімейної тривоги» представлені в табл. 2.1

Таблиця 2.4

Показники відчуття провини, тривоги та сімейної напруженості

		Субшкала В	Субшкала Т	Субшкала Н
1.	К.М.М.	4	7	4
2.	О.Т.І.	4	6	4
3.	О.М.М.	7	4	3
4.	О.Т.Б.	4	7	4
5.	К.С.Г.	4	6	4
6.	Ш.Д.В.	4	4	6
7.	Ш.Г.І.	3	7	4
8.	К.В.Ю	6	4	4
9.	К.К.А	4	3	7
10.	М.В.О.	6	3	4
11.	М.І.А.	4	4	7
12.	Т.В.В.	6	4	4
13.	Т.В.П.	3	7	4
14.	Т.М.П.	4	7	4
15.	С.Л.М.	4	7	4
\bar{x}		4,5	5,3	4,5

У методиці «АСТ» відповідний стан констатований, коли сума оцінок за шкалами вини та нервово-психічного напруження дорівнює чи перевищує 5 балів, за шкалою сімейної тривоги дорівнює чи перевищує 6 балів. За усереднім показником субшкали сімейної тривожності члена сім'ї явно констатований відповідний стан в обстежуваній вибірці, тобто ним властиві почуття, що ситуація в сім'ї не залежить від власних зусиль обстежуваного. Середні показники за відчуттям вини та напруження не перевищує норму. Проте, наближені до критичного рівня показники провини.

Висновок: Головними чинниками деструктивності комфорту та безпеки залишаються відчуття сімейної тривоги та провини у обстежуваних сімей. Успішна адаптація до нових умов. можливість соціальної підтримки дають таким сім'ям змогу швидше долати прояви психологічної травми, набутої під

час перебування в зоні бойових дій. Кожна сім'я та учасники в опитуванні визнали, що хотіли б отримувати консультацію та психологічну допомогу від професійного спеціаліста та психолога на регулярній основі. Показник в такій потребі становить 100% від опитаних клієнтів.

2.3. Програма системно-структурного консультування в роботі із сім'ями в складній життєвій ситуації

Проблемним питанням сімейного консультування та надання психологічної допомоги сім'ям є слабка поінформованість суспільства про можливість користування такою допомогою. Спостерігається рівень недовіри до компетентних спеціалістів в останні роки. Важливим аспектом покращення ситуації є введення до шкільної програми хоча б факультативних предметів, які б сприяли самопізнанню та саморозвиткові школярів, допомагали їм краще розуміти закони взаємодії та спілкування як у суспільстві, так і у батьківській, а надалі й у власній сім'ї.

Системно-структурний підхід у консультуванні виявляє сім'ю як цілісну систему. В якості основних її характеристик виділяється структура сім'ї, розподіл ролей, верховенства й влади, кордони сім'ї, правила комунікації та повторювані її патерни як причини сімейних труднощів, які перш за все вбачаються у дисфункціональності сім'ї та вирішуються в реорганізації сімейної цілісності. Одиницею аналізу виступає цілісна система, в якій відносини між подружжям будуються відповідно до сімейних традицій батьківської сім'ї і засвоєними в дитинстві моделями взаємодії [1, 6-7].

Програма індивідуального сімейного консультування в системно-структурній парадигмі

Цілі:

1. Перебудова неефективної ієрархічної структури в сім'ї, в якій батьки відчують зниження свого авторитету, навчання взаємодії, тобто такого

батьківського холоду, в якому батьки досягають згоду у виховних рішеннях, єдині у вимогах до дітей.

2. Сприяння адаптації дітей до нового оточення, спонукання до спілкування поза сім'єю.

4. Підвищення умов та тренування у побутовій самостійності дітей, створення безпечних умов для їх експериментування з автономією і незалежністю.

5. Збереження та укріплення подружнього холоду.

6. Виявлення явних та прихованих правил. Відмова від ригідних правил, що не відповідають ситуації.

7. Зміна емоційного клімату а напрямку заміни ситуацій прояву агресії, суперництва на позицію, пов'язану з турботою один про одного.

Особливості позиції психолога-консультанта.

1. Психолог визнає цінності сім'ї, намагається зрозуміти її стиль життя.

2. Через структурну діагностику та діагностичні методи виявляємо особливостей комунікації в сім'ї та її афективної системи.

3. Зміни структури сім'ї йдуть через демонстрацію психологом іншого стилю конструктивного стилю спілкування; інтерпретацію її структури та процеси змінювання засобами методів системного консультування, зокрема прийоми «Створення сімейної скульптури», виявлення прихованих правил. Особливе значення мають методи навчання членів родини конструктивному рішення конфліктів.

Розглянемо наслідки проведених консультацій. Із 25 учасників 15 дорослих відмітили покращення сімейних відносин, особливо у вирішенні в складних життєвих ситуаціях. Діти відмітили зацікавило можливість створити графічний образ сім'ї та проговорити своє ставлення до сімейних проблем.

Консультант в цій парадигмі працює переважно із почуттями та переживаннями членів сім'ї. Аналізуючи їх, ми допомагаємо усвідомити та пережити складні емоції.

Представлена індивідуальна програма системно-структурного консультування містить ідеї С. Мінухіна, М. Боуена, В. Сатир, С. Васьківської. Зокрема, з робіт С. Мінухіна включена ідея збереження подружнього холона, відділення його від батьківського, підвищення авторитету батьків, особливо тата. Системний підхід до консультування сім'ї означає таку логіку психологічного, втручання, при якій ми враховуємо, що кожен член родини впливає на всю сімейну систему й навпаки. Скарги на окремого члена родини означають по суті те, що ця людина є носієм сімейної дисфункції. Згідно ідей С. Васьківської через сумісне консультування сім'я здатна пережити почуття й емоції, бо отримує з боку психолога ретроспективний і перспективний погляд на своє життя та зможе усвідомити родину як цілісність, повірити у потенціал родини й опанувати складні життєві ситуації. [1, 3,38,41].

Індивідуальний кейс консультативної роботи із сім'єю К.

Молода подружня пара. Вік: 28 років – чоловік.

Жінка – 26 років. На сьогодні дітей не мають.

Ситуаційний початок складнощів у подружньої пари трапився внаслідок втрати житла у місті Вознесенськ, Миколаївської області. Надалі йшло погіршення взаємовідносин внаслідок пережитих стресових факторів, а саме спостереження воєнних дій та безпосередній страх втратити власне життя, та нова роль біженців у воєнний час. Саме ця роль обумовлює їх труднощі, за їх самодіагнозом. Подружжя відзначають, що не адаптувались у місті, де тепер мешкають. Пережите постійно турбує як чоловіка, так і жінку, але вони не можуть відверто поспілкуватися про те, що трапилося. На консультації клієнтка заявила, що чоловік В.Ю. не має бажання обговорювати минуле, а вона вважає, що потрібно робити подальші кроки та починати нове життя, навіть якщо це місто їм незнайоме, а минуле не змінити. К. А. повідомила, що їй складно мати діалог з чоловіком. Страх щодо ризику розлучення внаслідок відсутності відкритого спілкування в парі демонструють обидва.

1 етап. Аналіз змісту скарги клієнта: відсутність діалогу з чоловіком, неможливість вирішувати разом питання, складнощі у взаємодії та у взаєморозумінні.

2 етап. Аналіз психологічної ситуації:

1) визначення обставин, що мають істотне значення в розвитку психологічних проблем клієнтів: втрата постійного місця перебування, житла, необхідність працевлаштування, втрата взаєморозуміння між подружжям.

2) визначення кола осіб, що потребують психологічної допомоги: молоде подружжя (переселенці із міста Вознесеньск).

3) прогнозування: розвиток ситуації може закінчитися розлученням за умов відсутності психологічного втручання.

3 етап. Аналіз психологічної проблеми:

Основні фокуси консультування - подружнє непорозуміння, посттравматичні наслідки. Переживання втрати статусу та власного житла

4 етап. Формулювання консультативного завдання:

1) оговорений формат сумісних консультацій із використанням методик конструктивного обговорення складних ситуацій (метод «Подружньої конференції»).

5 етап. Розв'язання консультативного завдання: спільне вироблення з клієнтами тактики корекційних дій та вправ.

Перший етап зазвичай це перші 10–20 хвилин зустрічі. В нашому випадку – скутість була основою поведінки сім'ї. У ході першої консультації ми розпочали бесіду з нейтральних питань, зокрема відкрите питання: “З чого почнемо?”. Такі формулювання ні до чого не зобов'язують. У ході першої бесіди допомагала клієнтам подолати тривогу та для налагодження взаємного спілкування. Відомо, на консультування, кожний з членів родини проявляє певну стурбованість. Ступінь тривожності зазнає клієнта розцінюється як чинник готовності працювати під час консультування.

Важливим завданням другого етапу сімейного консультування є визначення основних проблем сім'ї. Це завдання було реалізовано із допомогою проєктивного завдання «Запитання».

Консультант: «Якщо ми почнемо інтерв'ювати один одного, то дізнаємося багато несподіваного. Домовтеся, хто першим запитує, хто — відповідає. Ваше завдання, К. — запитувати партнера про все, що вам хочеться, а ось В. Ю. спробує поетапно відповідати. Запитання можуть бути на різні теми - про батьківську сім'ю, ранні дитячі спогади, події сьогодення». На жаль, відразу В. Ю. відмовився говорити усно і тоді я запропонувала у письмовій формі виконати завдання.

К. цікавилась емоційним станом чоловіка, поставила питання щодо його дитинства, а потім запитала про ставлення до самого себе. Я помітила, що саме це питання у чоловіка викликало значний емоційний відгук та спонукало його до розгорнутої відповіді.

Надалі ми запропонували клієнтам вправи «Чим ми відрізняємося».

Консультант: «Якщо ми в чомусь схожі один на одного, то має бути те, що нас розрізняє. Сядьте один перед одним. Тепер, за чергою, по одному реченню повідомите своєму партнеру, чим він схожий на вас».

Відповіді обох клієнтів: «ми схожі тим, що обоє всередині все переживаємо, нам важко відкриватись людям, ми відповідальні у виконанні обов'язків на роботі та вдома».

Відповіді В.Ю. (чоловіка): «Ми схожі відповідальністю, обоє розумні, не любимо змін».

Далі я запропонувала порівняти, чим обоє відрізняються один від одного.

Відповіді К. про відмінність: «Мені подобається обговорювати, а йому ні».

Відповіді В.Ю. про відмінність: «Переживаю все у собі і не хочу цими думками обтяжувати її, а вона постійно хоче говорити».

Розглянемо такий характерний прийом роботи з парою як «Відчуваємо дистанцію».

Клієнтка емоційним чином висловилася про бажання втекти взагалі від усіх подій, тоді як чоловік зауважив, що тікати від усього неможливо і потрібно подумати над вирішенням низки ситуацій. Обоє згадали про втрату житла. Кожен відмітив, що в цей момент їм хотілось побути наодинці із власними думками.

Консультант: «Знайдіть п'ять ситуацій, коли ви потребували віддалення один від одного». Як виявилось, перші три ситуації були пов'язані із різними дрібними сварками. Дві стосувалися прийняття важливих рішень на новому місці. Обоє клієнти визнали, що не були готові приймати рішення самостійно, через різницю поглядів на вирішення проблем.

Я зауважила, що відчувати дистанцію для них важко, особливо там, де потрібне прийняття одного рішення. Клієнти одразу почали більше обговорювати та взаємодіяти, ніж при застосуванні перших двох прийомів.

Інтерпретація: Завдяки цим прийомам клієнти зрозуміли ситуації, коли у них виникала близькість і навпаки - віддалення. Далі в обговоренні ми прийшли до

висновку, що віддалення робить нас агресивнішими, закритими, змушує перейти до стану "оборони". Далі було проведено з цією парою 2 зустрічі.

Заключна зустріч йшла так, щоб клієнти могли обмінятися досвідом участі в обговореннях на консультації. Наприкінці консультування жінка та чоловік підтвердили наявність готовності спокійно обговорювати складнощі у стосунках, виявляти один до одного поблажливість, вміти прощати. Після консультації клієнти зауважили, що задоволені проведеними консультаціями, які дозволили ним зрозуміти стан один одного в нинішньому новому соціальному оточенні. Чоловік коротко відмітив потребу у психологічному консультуванні всім, хто пережив схожі травматичні події. Пара визнала, що потребує додаткового часу для прогнозування та вирішення подальшої долі сім'ї, питання розлучення перестало бути актуальним, натомість вони стали готові до вирішення чисельних проблем сім'ї.

Індивідуальний кейс консультативної роботи із сім'єю С.

Жінка, вік: 36 років. Має одну дитину, дівчинку 10 років. На жаль, сім'я втратила чоловіка та батька внаслідок воєнних дій на території України.

Ситуаційна подія: сім'я раніше мешкала в місті Бахмуті, але мали вимушено покинути місто в 2022 році, коли зрозуміли, що ситуація погіршується на воєнному фронті. Батько раніше був найкращим другом для дитини, але страшна звістка про втрату чоловіка та батька надійшла 5 місяців потому на момент консультування. Коли мама повідомила дитині про загибель тата, то вона майже відмовилась від спілкування із дорослими та іншими дітьми, часто погано спить, тривожна, боїться за матір. Впоратися із таким мама не змогла та звернулась за допомогою до консультанта. Зазначимо в описі етап розв'язання консультативного завдання.

Сім'я знаходиться в стані горювання. Найбільш гостро процес горювання йде у дитини. Використання прийому «Запитання» дало такий результат.

Питаємо матір та дочку: «Якщо ви почнемо ставити питання один до одного, то ми дізнаємося багато нового». Як очікувалось, дитина відмовилась відповідати на питання. Відповідь дочки «Все нормально».

Питання до дочки: «А що тебе радує, тішить?».

Відповідь дитини: «Нічого».

– А що тебе сердить?

– «Нічого».

Дівчина загальмувала емоції, очевидно через те, що усвідомлення та почуття можуть спричинити біль.

Прийом «Малюнок». Надаємо лист дитині та олівці різного кольору із проханням намалювати людину. Дівчина виконала завдання, обравши чорний та коричневий кольори. Намалювала людину, що лежить та підписала червоним олівцем «тато». Було надзвичайно складно продовжувати консультацію, але все ж консультант знову дала лист дитині та попросила намалювати свій стан, без вказівок, що малювати.

Окрім низки штрихів, дитина добавили слова: «самотньо», «мені байдуже», «все рівно». Зазвичай такі реакції вказують на ситуацію втрату для дитини та її можливий посттравматичний стан внаслідок горювання й переїзду у зовсім незнайоме місце.

Мамі надані рекомендації, що можна пригадувати світлі моменти сумісного життя, підтримувати дитину в її сльозах, треба признавати біль дитини, пропонувати їй допомогу, не очікуючи, що дитина прийде за допомогою. У консультуванні із родиною використані специфічні методики, в тому числі метафоричні асоціативні карти для сімей, що горюють. Висновок наприкінці консультації: мама зауважила, що тепер краще розуміє стан власної дитини, яка складно пережила травматичну подію і продовжує горювати. Отримані рекомендації із реорганізації життя сім'ї після втрати чоловіка, мама вирішила поступово вводити у повсякденне життя з дитиною. Після двох консультацій дівчинка почала реагувати на пропозиції мами щодо їх побуту та дозвілля. Проте, дівчинка продовжує бути емоційно відокремленою відносно інших людей, зокрема нових однокласників. Існує потреба продовжувати психологічні консультації за обраною схемою, із додатковими опрацюванням емоцій. Посттравматичні переживання та стан горювання мають найбільший вплив саме на дітей, робота може зайняти рік та більше. Такі консультації мають психотерапевтичний фокус опрацювання емоційних станів дітей із цих сімей із подальшим відновленням психологічного стану інших членів родини.

Завдяки зазначеним вище прийомам клієнти навчаються аналізувати обставини, коли виникала близькість і віддалення. Під час виконання вправ члени сім'ї перебувають в процесі творення. Це дасть можливість обговорювати багато тем, не проявляючи схильність до створення дисфункціональних коаліцій. Таким чином складна життєва ситуація буде обговорена із кожним учасником сім'ї з повним правом на власну думку та вираженням власних емоційних переживань.

Помітне в динаміці консультування зниження рівня тривожності сімей відносно початкового рівня тривожності. Такі враження мають всі сім'ї, що

проходили консультації. Діти мали суттєве покращення емоційного стану, що помітили й інші члени сім'ї.

При обговоренні складних життєвих ситуацій із членами родини під час консультацій ми спирались на виявлення в діалозі клієнтів копінг-стратегій згідно концепції Р. Лазаруса, С. Фолкмана: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль як посилення тенденції взяти під контроль емоції, поведінку, прагнення до самовладання, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, втеча, планування рішення проблеми, позитивна переоцінка. При аналізі показників у дорослих та дітей підліткового віку виявляємо низку тенденцій. Серед способів опанувати ситуацією домінує «Позитивна переоцінка ситуації». Також серед пропонованих рішень виявлені такі копінг-стратегії як «Самоконтроль», «Планування рішення проблем». Значно рідше зустрічались рішення згідно механізмів «Пошук соціальної підтримки», «Дистанціювання», «Прийняття відповідальності».

Психологічна інтерпретація цих характеристик, що проявились в консультативному процесі, доводить, що члени сімей в складних ситуаціях, зокрема родини переселенців, намагаються знайти щось позитивне в ситуації переїзду, зміни роботи, місця навчання й при цьому контролювати свої емоції та поведінку, намагались відшукати нові підходи до стресових ситуацій. Звертає увагу той показник, що сім'я може стати соціально інфантильною та не приймати особисту відповідальність та одночасно не шукати активно взаємодію із місцевими органами або адміністрацією школи, де вчиться дитина.

Протягом консультування зафіксовані основні теми, що були характерні для клієнтів. Вони були проранжовані за частотою появи під час діалогів між членами сім'ї (див. табл. 2.6)

Таблиця 2.6

Рейтингова оцінка тем, що були актуальні в системно-структурному консультуванні членів сімей

	Зміст теми	Відсоток від загальної кількості тем	Рейтинг
1.	Бажання зберегти сім'ю, не допустити її руйнування	50	1
2.	Фрустрація (Чому моя сім'я, мій дім постраждали)	42	2
3.	Відчуття надмірного нервово-психічного напруження внаслідок необхідності адаптації на новому місці	38	3
4.	Переживання втрати статусу, роботи, звичного кола спілкування	15	4
5.	Рольовий конфлікт соціального плану та в плані ролей у сім'ї	30	5
6.	Тривога в результаті поступового усвідомлення нової реальності	25	6

Оцінюючи ці дані, зауважимо, що теми перетинались у скаргах певної сім'ї, отже показники більше 100 %. Зміст більшості тем доводить кризову сутність запитів клієнтів. Наше переконання в тому, що психологічна допомога має посилювати психотерапевтичний потенціал сім'ї через вирішення завдань, що описані в програмі системно-структурної моделі консультативного процесу.

Висновки до другого розділу

Загалом проведення консультування із системно-структурним підходом включав на першому етапі діагностичний етап за структурною діагностикою та спостереженням. До методик, які визначають більш глибокі аспекти сімейного життя ми включили опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) Е.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицкіс. Аналіз за кінетичним малюнком сім'ї

містить основні ключі до розуміння проблем у складних життєвих ситуаціях, що переживає сім'я. Вважаємо, не слід сприймати рисункову тільки для розуміння консультантом сприйняття дітьми родини в складній життєвій ситуації сім'ї. Методика демонструє свої діагностичні та прогностичні можливості в будь-якому віці. Так, діагностична бесіда на основі малюнків актуалізувала важливі для клієнтів переживання. Серед піднятих тем – переживання тривоги за майбутнє, необхідність зробити вибір відносно найближчих перспектив сім'ї в плані роботи, матеріально-побутового плану, адаптації дітей в нових для них освітніх закладах. Серед вибірки є родини, в складі яких є військовослужбовець. Це створює для сім'ї особливу ситуацію очікувань та переживань за нього (чи неї). В той ж час дорослі члени сім'ї заявляли про деяку конфліктність та непорозуміння, оскільки «Я не завжди можу відчувати те, що переживає він, а він ображений, що слабшає зв'язок розуміння між нами» (висловлення клієнтки Н.)

У другому розділі наводиться апробація програми програма сімейного консультування за моделлю системно-структурного підходу. Системно-структурний, діалоговий підхід розглядає сім'ю як цілісну систему, тоді як виявлення явних та прихованих правил складає суть структурного підходу із перебудовою існуючих правил та ієрархії. Із 25 учасників сімейного консультування 23 клієнта відмітили покращення сімейних відносин, особливо в якості обговорення та прийняття оптимальних рішень у складних життєвих ситуаціях. Повторне використання методик не проводилось внаслідок не систематичності зустрічей та недостатнього часу для проведення розгорнутої психотерапевтичної програми. Для оцінки результативності аналізу сімейних ситуацій були використані опитування клієнтів та аналіз способів подолання труднощів (копінг-стратегій) як поведінковий патерн конкретної родини за концепцією Р. Лазаруса і С. Фолкмана. Також зафіксований рейтинг тем, що проявлявся в консультативному діалозі із клієнтами.

ВИСНОВКИ

Науковці все частіше відмічають негативні тенденції, властиві сім'ям: зростання числа проблемних та кризових сімей, погіршення комунікації між членами родини, сімейно-обумовлений тривожний стан, збільшення показників розлучень. Разом з тим, актуальною залишається проблематика негативних соціально-психологічних процесів, зокрема відчуження між подружжям, збільшення числа самотніх чоловіків та жінок різного віку.

Специфіка українського контексту даної проблематики в тому, що складні життєві ситуації наразі постають перед більшістю сімей. Відтак, необхідно створювати алгоритми ефективного психологічного супроводу сім'ї у складних життєвих ситуаціях, враховуючи національні традиції, систему цінностей сучасних українських сімей.

У роботі поставлена мету – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психотерапевтичні можливості системно-структурного консультування сімей у складній життєвій ситуації. Шлях до мети йшов через вирішення низки завдань.

У першому розділі проведений аналіз сутності системно-структурної моделі консультування сімей на основі робіт В. Сатир, С. Мінухіна, М. Боуена, М. Керра, Б. Монтальво, С. Васьківської, де сім'я виступає як єдиний організм, який бореться за виживання, змінюється, передає свої традиції з покоління в покоління. Структурна модель консультування сім'ї дає консультанту певну стратегію, яка пояснює, що відбувається і що може далі відбуватися в дисфункціональній сім'ї. Вставлені завдання консультування сімей в складній життєвій ситуації. Це підвищення батьківської компетентності через сумісне консультування дітей та дорослих, під час яких вони усвідомлюють причини появи емоційних порушень. Отже, консультування таких сімей спрямоване на нормалізацію їх психоемоційного стану, подолання наслідків травмуючих подій.

2. В другому розділі представлено емпіричне дослідження психологічні особливості сім'ї в складній життєвій ситуації при проведенні психологічного консультування. Описані результати комплексного підходу до виявлення сімейного діагнозу через поєднання процесуальної діагностики структури родини, методики аналізу сімейної тривоги та кінетичного малюнку сім'ї. Методика «Кінетичний малюнок сім'ї» досить ефективно виявляє специфіку проблем у складних життєвих ситуаціях сімей. Помилково вважати, що методика використовуватиметься лише дітьми для розуміння консультантом проблем та виявлення внутрішнього сприйняття дітьми того, що відбувається в складній життєвій ситуації сім'ї. Методика демонструватиме результативність і при застосуванні її в будь-якому віці. Відмітимо простоту у виконанні, особливо для великого обсягу учасників психологічного дослідження.

Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) компактний та валідний спосіб оцінки членами сімей їхнього стану в період складних життєвих ситуацій. Це ефективний спосіб отримання реальної картини тривожності у сім'ях.

Особливістю діагностичної програми є проведення структурної діагностики сімей та оцінки ступеня її функціональності/дисфункціональності.

3. Проведена апробація індивідуально-психологічної програми системно-структурного консультування сім'ї у складній життєвій ситуації. Зокрема, описані цілі такого консультування через перебудову неефективної ієрархічної структури в сім'ї, в якій батьки відчують зниження свого авторитету; сприяння адаптації дітей до нового оточення, спонукання до спілкування поза сім'єю; тренування у побутовій самостійності дітей; збереження та укріплення подружнього холону, виявлення явних та прихованих правил, а також відмова від ригідних правил, що не відповідають ситуації.

Індивідуальна програма системно-структурного консультування, яка продемонстрована у дослідженні, містить ідеї С. Мінухіна, М. Боуена, С. Васьківської. Зокрема, із робіт С. Мінухіна включена ідеї збереження подружнього холону, відділення батьківського холону від батьківського, підвищення авторитету батьків, особливо тата.

В консультативній роботі виявлені копінг-механізми, що використовують члени сім'ї при проведенні конструктивного діалогу щодо вирішення складних життєвих проблем. Неведена рейтингова оцінка тем, що були актуальні в системно-структурному консультуванні членів сімей, що переживають складну життєву ситуацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бэндлер Р. Гриндер Дж, Сатир В. Семейная терапия. Практическое руководство. Институт общегуманитарных исследований, 2015, 224 с.
2. Вірна Ж.П., Кощій В.Р. Психічне здоров'я і невротичні розлади особистості: постановка проблеми й аспекти дослідження. Ж. П. Вірна, В. Р. Кощій. Психологічні перспективи, 2009. Вип. 13. С. 28–34.
3. Васьківська С.В. П'ять вимірів психологічного консультування. К.:Ніка-Центр, 2019. 400 с.
4. Галецька І.І, Сосновський. Т. Психологія здоров'я: теорія і практика. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. 338 с
5. Герберт К. Розуміти травматичний досвід. Львів: Видавництво «Скриня», 2015. 68 с..
6. Герило Г. М., Гніда Т. Б., Корнієнко І. О., Луценко Ю. А. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
7. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / [авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук] ; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.

8. Закон України про соціальні послуги [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
9. Карпова Д. Є. Психологічний аналіз сімейних ролей шлюбних партнерів // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки» : зб. наук. праць*. Херсон : Херсонський державний університет, 2016. Вип. № 4. С. 41–46.
10. Кашлюк Ю. Основні чинники, які впливають на психологічне благополуччя особистості. Проблеми сучасної психології. 2016. Вип. 34. С.170–186
11. Корнієнко І. О., Лісовецька І. М., Луценко Ю. А., Романовська Д. Д. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям-жертвам військового конфлікту: практ. посіб. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с.
12. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.
13. Максимова Н. Ю. Основи психології девіантної поведінки: Підручник. - К.: Вид.-поліграф. центр “Київський університет”, 2008 р. 302 с
14. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства. - К.: ВПОЛ, 2003 р. 240 с
15. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Як порозумітися зі своїми дітьми (Конфліктологія для батьків): Метод. розробки. К., 2004. 264 с
16. Мороз Р. А. Психологія травмуючих ситуацій : навчально-методичний посібник. Миколаїв, «Іліон», 2018 с. 298 с.
17. Музиченко І. В., Ткачук І. І. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби : [метод. рек.]. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017.

18. Орбан-Лембрик Л.Е., Лембрик С.П. Шлюбно-сімейні взаємини і стабільність родинного життя //Збірник наукових праць. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. – Вип. 11. – Ч.1. – С.120-136.
19. Панок В. Г. Психологічна служба : Навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с
20. Панок В. Г., Гаркавенко З. О., Карагодіна О. Г., Шапошнікова А. С. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах: метод. рек. [2-е вид., стереотип.]. К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017.
21. Панок В. Г., Мельник А. А. Діяльність психологічної служби системи освіти у наданні допомоги постраждалим від збройного конфлікту на Сході України. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017.32с.
22. Панок В. Г., Острова В. Д. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 68 с.
23. Потапчук Є. М. Кризи сімейного життя та як їх подолати : довідник сімейного психолога. Хмельницький : ХНУ, 2014. 35 с.
24. Потапчук Є. М. Психологічна діагностика шлюбного потенціалу та міжособистісної сумісності з партнером : довідник сімейного психолога. Хмельницький : Видавництво «PolyLux design & print». 2020. 36 с.
25. Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 496 с.
26. Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні : метод. рек. К.: Агенство «Україна». 2014. 48 с.
27. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях : методи і техніки : методичний посібник / за заг. ред. З. Г. Кісарчук; НАПН України, Ін-т ім. Г. С. Костюка. Київ : Рогальська І. О., 2016. 232 с.
28. Психологія сім'ї: навчальний посібник / За заг. ред.: В.М. Поліщука. – Суми: Університетська книга, 2008. – 238 с.

29. Психологія молодшої сім'ї : монографія / Раїса Петрівна Федоренко, Мирослава Іванівна Мушкевич, Тамара Іванівна Дучимінська, Людмила Іванівна Магдисюк. Вид. 2-ге, доповн. та змін. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 392 с.
30. Розвиток професійних компетенцій для надання психосоціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам та приймаючим громадам : Матеріали тренінгу для державних службовців, фахівців соціальної роботи, психологів / Society for Psychological Assistance, Initiatives of the Infrastructure Programme for Ukraine, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). Харків, 2016. 45 с.
31. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. – 248 с.
32. Ткачук І.І. Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів /наук. ред. В. Г. Панок. Київ : УНМЦ практич. психології і соціальної роботи, 2018. 78 с.
33. Фон Шліппе А., Швайцер Й. Системна психотерапія та консультування. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2004 р. 175 с.
34. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 250 с.
35. Хавула Р. М. Психологічні особливості подружньої сумісності /Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2012. Вип. 3. С. 258–267.
36. Чепмен Г. П'ять ознак доброї сім'ї. – Львів: Свічадо, 2014. – 270 с.
37. Diener E. The science of well-being: the collected works / E. Diener. – New York: Springer. – 274 p.
38. Murray Bowen, Michael Kerr Family Evaluation. Publisher Norton & Company, Incorporated, w. w.,1988

39. Ryan R., Deci E. The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry*. 2000. Vol. 11. P. 319–338.
40. Ryff C. Psychological Well-Being. *Encyclopedia of Gerontology*. 1996. Vol. 2. P. 365–369
41. S. Minuchin, B. Montalvo, B. G. Guerney, Jr., B. L. Rosman, Florence Schumer. *Families of the Slums*. — New York: Basic Books, 1967.
42. Mellibruda Ja-Ty-My Psychologiczne możliwości ulepszania kontaktów międzyludzkich. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1980.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика « Малюнок сім'ї »

Сім'я К.

Сім'я О

Сім'я Т

Сім'я Ш

Сім'я К

Сім'я М

Додаток Б

**Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) Е.Г. Ейдемільер,
В.В. Юстицкис**

Опис методики Членам сім'ї пропонується самостійно заповнити опитувальник. Інструкція: «Пропонований Вам опитувальник містить твердження про Ваше самопочуття вдома, в сім'ї. Твердження пронумеровані. Такі ж номери є в бланку, що додається до методикою. Читайте по черзі затвердження опитувальника. Якщо Ви загалом згодні з ними, то на бланку обведіть кружком номер затвердження. Якщо Ви в цілому не згодні - закресліть цей же номер. Якщо дуже важко вибрати, то поставте на номері знак питання. Намагайтеся, щоб таких відповідей було не більше трьох. Пам'ятайте, Ви характеризуєте своє самопочуття в сім'ї. У опитувальнику немає "правильних" і "неправильних" тверджень. Відповідайте так, як відчуваєте.

Текст опитувальника

1. Знаю, що члени моєї сім'ї часто бувають незадоволені мною.
2. Відчуваю, що, як би я не вступив (а), все одно буде не так.
3. Я багато чого не встигаю зробити.
4. Так виходить, що саме я найчастіше опиняюся винен (а) у всьому, що трапляється в нашій сім'ї.
5. Часто відчуваю себе безпорадним (безпорадною).
6. Вдома мені часто доводиться нервувати.
7. Коли потрапляю додому, відчуваю себе незграбним (незграбною) і незграбним (незручною).
8. Деякі члени сім'ї вважають мене нетямущим (недолугою).
9. Коли я вдома, весь час через що-небудь переживаю.
10. Часто відчуваю на собі критичні погляди членів моєї сім'ї.
11. Іду додому і з тривогою думаю, що ще трапилося в мою відсутність.
12. Вдома у мене постійно відчуття, що треба ще дуже багато зробити.

13. Нерідко відчуваю себе зайвим (зайвої) будинку.
 14. Вдома у мене такий стан, що просто опускаються руки.
 15. Вдома мені постійно доводиться стримуватися.
 16. Мені здається, якби я раптом зник (зникла), то ніхто б цього не помітив.
 17. Ідеш додому, думаєш, що будеш робити одне, але, як правило, доводиться робити зовсім інше.
 18. Як подумаю про свої сімейні справи, починаю хвилюватися.
 19. Деяким членам моєї родини буває незручно через мене перед друзями і знайомими.
 20. Часто буває так: хочу зробити добре, але виявляється, вийшло погано.
 21. Мені багато чого у нас не подобається, але я цього прагну не показувати.
1. Субшкала В - вина (сімейна вина члена сім'ї) - неадекватне почуття індивідом відповідальності за все негативне, що відбувається у сім'ї.
 2. Субшкала Т - тривожність (сімейна тривожність члена сім'ї) - почуття, що ситуація в сім'ї не залежить від власних зусиль обстежуваного
 3. Субшкала Н - напруженість (сімейна напруженість) - відчуття, що виконання сімейних обов'язків являє собою непосильну ношу для індивіда.

Загальний перелік учасників досліджень**Всього учасників 25.****З них діти – 10, дорослі – 15.****1.** 4 людей, з них 2 дітей;

Сім'я К

К. С. Г.

К. М. М.

К. А. С.

К. С.С.

2. 5 людей, з них 2 дітей;

Сім'я О.

О. Т. І.

О. М. М.

О.Т. Б.

О. В. .М

О. І. М.

3. 3 людей, з них 1 дитина;

Сім'я Ш.

Ш. Д. В.

Ш. Г. І.

Ш. М. Д

4. 2 людей – всі дорослі;

Сім'я К.

К. В. Ю. 28 років

К. К. А. 26 років

5. 3 людей, з них - 1 дитина;

Сім'я М.

М. В. О.

М. І. А.

М. А. В.

6. 6 людей, з них - 3 дітей;

Сім'я Ткаченків

Т. В. В.

Т. В. П.

Т. М. П.

Т. І. В.

Т. Д. В.

Т. Я. В.

7. 2 людей, з них -1 дитина

Сім'я С.

С. Л. М. 36 років

С. М. О. 10 років

СИМПТОМОКОМПЛЕКСИ КІНЕТИЧНОГО РИСУНКА СІМ'Ї

Симптомокомплекс	№	Показник (симптом)	Б а л
1. Сприятлива сімейна ситуація	1.	Загальна діяльність всіх членів сім'ї	0,1
	2.	Переважає людей на малюнку	0,1
	3.	Зображення всіх членів сім'ї	0,2
	4.	Відсутність ізольованих членів сім'ї	0,2
	5.	відсутність штрихування	0,1
	6.	Хороша якість лінії	0,1
	7.	Відсутність показників ворожості	0,2
	8.	Адекватний розподіл людей на аркуші	0,1
	9.	Інші можливі ознаки	
2. Тривожність	1.	штрихування	0,1,2,3
	2.	Лінія підстави - підлогу	0,1
	3.	Лінія над малюнком	0,1
	4.	Лінія з сильним натиском	0,1
	5.	стирання	0,1,2
	6.	Перебільшена увага до деталей	0,1
	7.	переважання речей	0,1
	8.	Подвійні або переривчасті лінії	0,1
	9.	Підкреслення окремих деталей	0,1
	10.	Інші можливі ознаки	
3. Конфліктність в родині	1.	Бар'єри між фігурами	0,2
	2.	Стирання окремих постатей	0,1,2
	3.	Відсутність основних частин тіла в деяких постатей	0,2
	4.	Виділення окремих фігур	0,2
	5.	Ізоляція окремих фігур	0,2
	6.	Неадекватна величина окремих постатей	0,2
	7.	Невідповідність вербального опису та малюнка	0,1
	8.	переважання речей	0,1
	9.	Відсутність на малюнку деяких членів сім'ї	0,2

	10.	Член сім'ї, що стоїть спиною	0,1
	11.	Інші можливі ознаки	
4. Почуття неповноцінності в сімейній ситуації	1.	Автор малюнка непропорційно маленький	0,2
	2.	Розташування фігур на нижній частині листа	0,2
	3.	Лінія слабка, переривчаста	0,1
	4.	Ізоляція автора від інших	0,2
	5.	маленькі фігури	0,2
	6.	Нерухома в порівнянні з іншими постать автора	0,1
	7.	відсутність учасника	0,2
	8.	Автор стоїть спиною	0,1
	9.	Інші можливі ознаки	
5. Ворожість в сімейній ситуації	1.	Одна постать іншою аркуші або на іншій стороні аркуша	0,2
	2.	Агресивна позиція фігури	0,1
	3.	закреслена постать	0,2
	4.	деформована постать	0,2
	5.	зворотний профіль	0,1
	6.	Руки розкинуті в сторони	0,1
	7.	Пальці довгі, підкреслені	0,1